

ՅԱԿՈՒԲԻ
(մաճ. 897)

Արու-յ-Արրաս ԱՀմադ իբն Աբու Յակուբ իբն Ջաաֆար իբն Վահբ իբն Վադիհ ալ-Քաթիր ալ-Արրասի ալ-Յակուբին պատկանում էր բարձրաստիճան պաշտոնյաների մի Հին ընտանիքի: Նրա նախնիներից Վադիհը եղել է Աբրասյանների աղատադրյալ ստրուկ (մաուլա), որի պատճառով կոչվել է ալ-Արրասի: Անսուր խալիֆայի օրոք եղել է Հայաստանի (Արմինիա), ապա Եգիպտոսի կառավարիչ, սակայն իր շիայական գաղափարների համար կյանքից զրկվեց: Շիայական տրամադրությունները շարունակեցին հարատևել այս ընտանիքի մեջ մինչև մեր հեղինակը, որի հայրն ու պապը եղել են փոստային գերատեսչության բարձրաստիճան պաշտոնյաներ:

Յակուբին ծնվել է Բաղդադում, սակայն փոքր հասակին հեռացել է և երկար ժամանակ ապրել Հայաստանում, ապա Նորասանում, ուր ծառայել է Թահիրիների մոտ և նրանց անկումից (873) հետո եղել է Հնդկաստանում ու Պաղեստինում: Նա տեսել է Աբրասյանների թուլացումը 860-ական թվականներին, իսկ Թուլունիների օրոք (869-905) ապրել է Եգիպտոսում, ուր վայելել է իշխող տոհմի հովանավորությունը: Ապրել է նաև Մադրիդում և այստեղ էլ մահացել ամենայն հավանականությամբ 897 թվականին:

Մեղ են հասել ալ-Յակուբիի երեք երկեր: Կարևորությամբ առաջինը «Պատմություն» (Տարիխ) է, որն իր լայն ընդգրկումով գերազանցում է իր նախորդներին, ընդգրկելով մինչև անգամ Հյուսիսի ժողովուրդներին ու չինացիներին, դրանով իսկ, այս երկը կարող է համարվել պատմական հանրագիտարան:

Ինչպես ինքը՝ հեղինակն է նկարագրում. նա «Համառոտ» կերպով հաղորդում է աշխարհի ծագման ու պատմության, այդ թվում, իսրայելացիների, ասորեստանցիների, բաբելոնացիների, հնդիկների, Հույների, Հռոմեացիների, պարսիկների, չինացիների, եգիպտացիների, եմենցիների ու ասորիների մասին: Իսրայելացիներին անդրադառնալիս նա հաճախ մեջբերում է եբրայական ս. Գիրքը, որը հավանաբար կարդացել է արաբերեն՝ Հունարեն ու ասորերեն միջնորդ թարգմանությունների միջոցով, իսկ երբ նկարագրում է Հիսուս Բրիստոսի կյանքը, մեջբերումներ է կատարում Նոր Կտակարանից: Նա ընդգծում է իր նկարագրած ժողովուրդների մշակութային նվաճումները: Յակուբիի «Պատմություն» առաջին հատորն ավարտվում է նախա-

մահանգական Արաբիայի կրոնական ու մշակութային կյանքին վերաբերող ակնարկով:

Երկրորդ հատորի զգալի մասը նվիրված է Մուհամմադ մարգարեի կյանքին, որից հետո տրվում է Իսլամի պատմությունը՝ ըստ առանձին խալիֆաների գահակալման: Այսպես, շարադրում է Աբու Բաքրի, Օմարի, Օսմանի դահակալման տարիները, հատուկ ուշադրություն հատկացնելով Ալի իբն Աբու Թալիբին ու նրա որդուն՝ Հասանին: Այնուհետև շարադրում է Մուավիայի և նրա հաջորդ Օմայանների, ապա՝ Աբրահայանների պատմությունը: Վերջին խալիֆան, որին նա անդրադառնում է ալ-Մուտամիդն է (մահ. 892):

Ցակուբին իր պատումին տալիս է գեղարվեստական ոճ, մեջբերում է հատվածներ նամակներից, իր տեքստում ներառում է ճառեր ու ցանկեր:

Նա հայտնի է որպես առաջին խոշոր պատմիչներից մեկը, սակայն ունի նաև մի աշխարհագրական երկ, որը կոչվում է «Գիրք երկրների» (Քիտար ալ-Բուլդան): Սա մինչև օրս հայտնի է այն ձևագրով, որը բերվել է Արևելքից Ս. Պետերբուրգի պրոֆեսոր Ա. Մուխոմեևի (1808-1877) ձեռքով և այժմ գտնվում է Մյունխենում: Երկրորդ օրինակը պատկանել է արևելագետ Ֆ. Քերնին (1874-1921) և ապա տրվել Պրուսիական պետական գրադարանին, սակայն ցայժմ չի ուսումնասիրված: Ցակուբիի աշխարհագրությունը գրվել է մոտավորապես 891 թվականին Եգիպտոսում և մեզ է հասել ոչ ամբողջական վիճակում:

Ցակուբիի աշխարհագրությունը Իբն Խորդադբեհի և Կուդամա իբն Ջաաֆարի աշխատությունների նման, վարչաաշխարհագրական տեղեկատու է: Սակայն տարբեր երկրներում կատարած դիտումները մեծ չափով նպաստեցին. որ նրա աշխատության մեջ ինքնուրույն դիտողությունները մեծ տեղ գրավեն: Դա մի գրական շատ արժեքավոր հուշարձան է:

Այս երկը հրատարակված է Հոլանդացի Դև Գույեի հայտնի մատենաշարում (*Bibliotheca Geographorum Arabicorum*) 1892-ին՝ նրա յոթերորդ հատորում: Ֆրանսիացի Գ. Վիետը այն թարգմանել է ֆրանսերեն, օժտել ծանոթագրություններով:

Նրանից օգտվել և մեջբերումներ են արել Իդրիսին, Ցակուտը, Արու-լ-Ֆիդան:

Ուստի Ցակուբին թեև ունի պատմական շատ արժեքավոր երկ, այնուհանդերձ նա առաջին հերթին աշխարհագրագետ է համարվում:

Ցակուբին իր երկը սկսում է Ասվադի (Սիջազետը) նկարագրությամբ, ինչպես իր նախորդ Իբն Խորդադբեհն է անում: Հակիրճ առաջաբանից հետո, նա սկսում է Բազդադի մանրամասն նկարագրությամբ, որը բացառիկ նշանակություն ունի, քանի որ առաջին ման-

րամասն նկարագրությունն է Արրասյանների նոր մայրաքաղաքի: Ապա նկարագրում է Աբրասյանների ժամանակավոր մայրաքաղաք (836-892) Սամառան:

Սիջազետքի մասին խոսելուց հետո անցնում է պետության չորս բաժինների նկարագրությանը: Արևելքի բաժնում նկարագրում է իրանական նահանգները (Սպահան, Ռեյ, և այլն), Մավերաննահրը (Բուխարա, Սամարղանդ և այլն):

Հարավի նկարագրության մեջ ընդգրկված են Աբաբխայի տարբեր մասերը (Մեքքա, Մադինա, Եմեն):

Ցակուրիի ձևագրում երրորդ քառորդի՝ Հյուսիսի բաժնում կա մի մեծ պակասող մաս, որի մեջ է եղել նաև Հայաստանը:

Պակասում է նաև չորրորդ քառորդի (արևմուտք) սկիզբը և մնում է Բյուղանդիայից մի քանի տող միայն, ինչպես նաև Ասորիքի, Նուրիայի, Բահրայնի և Հյուսիսային Աֆրիկայի (Մադրիթ) մասին և Իսպանիային (Անդալուս) վերաբերող մասը: (Տե՛ս նաև աշխարհագրադետևների բաժնում)

Ներկա Թարգմանությունը կատարված է հետևյալ հրատարակությունից, Yaqubi, Tarikh, I-II, Beyrouth, 1960:

Արամ Տեր-Ղևոնդյան

(Крачковский, IV, стр. 151-154, X. A. P. Гибб, Арабская литература, Москва, 1960, стр. 129, Yaqubi, Muhammad Qasim Zaman, Encyclopaedia of Islam v. XI, pp. 257-258,)

Տե՛ս նաև.

- Ibn Wadhih qui dicitur al-Jaqubi Historiae, I-II, ed. M. Th. Houtsma, Lugd. Bat.. 1883.

- Jakubi. Les pays. Traduction par G. Wiet. Le Caire, 1937.